

**TARIX FANINI O‘QITISH JAROYONIDA
5 E MODELIDAN FOYDALANISH**

Tagayev Ganisher Xasanovich
Samarqand viloyati pedagogik mahorat markazi dotsenti
tagayevganisher86@gmail.com

Annatatsiya. Mazkur maqolada tarix fanini o‘qitish jarayonida So‘rovga asoslangan ta’lim hamda uning tarkibiy qismlaridan biri 5E modelidan foydalanish, qanday qo‘llanilishi, uning ahamiyati va natijasi tahlil etilgan. Jahon tarixi darsligida berilgan bitta mavzu doirasida bu modelni qo‘llash bo‘yicha nazariy hamda amaliy topshiriqlar berib o‘tilgan. Mazkur topshiriqlar 5E modeli asosida shakllantirilgan bo‘lib, bu vazifalarni o‘quvchilar bajarish jarayonida ularda hayotiy ko‘nikmalarni shakllanishiga ijobiy ta’sir etuvchi pedagogik tavsiyalar ham keng o‘rin olgan.

Tayanch so‘zlar: 5E modeli, jalb etish (engage), tadqiq qilish (explore), tushuntirish (explain), qo‘llash (elabore), baholash (evaluate)

USING THE 5E MODEL IN THE PROCESS OF TEACHING HISTORY

Abstract. This article analyzes the use of inquiry-based learning and one of its key components—the 5E instructional model—in the process of teaching history. The study examines the ways of applying the model, as well as its pedagogical significance and outcomes. Within the framework of a selected topic from a world history textbook, both theoretical and practical tasks for implementing the 5E model are presented. These tasks are designed in accordance with the stages of the 5E model, and pedagogical recommendations that positively influence the development of students’ life skills during task performance are also widely highlighted.

Keywords: 5E model, engage, explore, explain, elaborate, evaluate

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МОДЕЛИ 5Е В ПРОЦЕССЕ ПРЕПОДАВАНИЯ
ИСТОРИИ**

Аннотация. В данной статье анализируется использование обучения, основанного на исследовательском подходе, а также одного из его ключевых компонентов — модели обучения 5Е — в процессе преподавания истории. Рассматриваются способы применения данной модели, ее педагогическое значение и результаты. В рамках одной темы, представленной в учебнике по всеобщей истории, предложены теоретические и практические задания по применению модели 5Е. Указанные задания разработаны на основе этапов

модели 5E, при этом особое внимание уделяется педагогическим рекомендациям, оказывающим положительное влияние на формирование у учащихся жизненных навыков в процессе выполнения заданий.

Ключевые слова: модель 5E, вовлечение (engage), исследование (explore), объяснение (explain), применение (elaborate), оценивание (evaluate)

Kirish. Tarix darslarida o'quvchilarda hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish, mashg'ulotlarda ularning mustaqil tadqiqot olib borishlarini rag'batlantirish, o'qituvchi, o'quvchi va o'quv predmeti o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni yanada faollashtirish va jadallashtirish dars samaradorligini oshirishning eng muhim omilidir. Tig'izlashgan axborot asrida o'quvchilarni hayotiy ko'nikmalar asosida tarbiyalash davlatimiz siyosatining bosh g'oyasiga aylanganligini yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyevning: "Yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo'lib kelgan. Ammo biz yashayotgan XXI asrda bu masala haqiqatdan ham hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda" [1:268] degan fikrlari ham ta'lim tizimi xodimlarining oldiga bir qator vazifalarni qo'yadi.

Zamonaviy ta'lim jarayoni o'quvchilarda nafaqat tayyor bilimlarni o'zlashtirish, balki ularni anglash, tahlil qilish va amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishni talab etadi. Bu esa o'qitishning an'anaviy usullaridan voz kechib, interaktiv, izlanishga asoslangan, shaxsga yo'naltirilgan metodlarga o'tishni taqozo etadi. Bu jarayonda fan o'qituvchilariga So'rovga asoslangan ta'lim (SAT) innovatsion yondashuvlaridan foydalanish tavsiya etiladi. Ushbu ta'lim vositasida o'quv muhitida o'quvchilar o'quv jarayonida faol ishtirok etadilar va ularga tabiiy qiziqishlarini o'rganish imkoniyati beriladi. Ya'ni o'quvchilar ko'proq amaliy bajarib, o'rgangan narsalarini haqiqiy hayot bilan bog'laydilar [3].

So'rovga asoslangan ta'lim hamda uning tarkibiy qismlaridan biri 5E modeli bo'lib, bu yondashuv savollar berish, kuzatish, tahlil qilish va xulosalar chiqarish orqali muammolarni hal qilish va yangi tushunchalarni o'rganish uchun birgalikda ishlaydigan hamkorlikdagi, faol o'rganishni rag'batlantiradi. 5E modeli konstruktivistik o'rganish nazariyasiga asoslangan bo'lib, faoliyatlarni tushunish va mulohaza qilish orqali o'quvchilar yangi bilimlarni oldingi g'oyalar bilan uyg'unlashtira oladilar.

Tahlil va natijalar. Xalqaro tajribalarda fan o'qituvchilari o'quvchilarning o'qishini yaxshilash, ularning mustaqil faoliyatlarini tashkil etish, o'quv amaliyotlarini doimiy ravishda takomillashtirib borishga e'tibor qaratishadi. So'nggi tadqiqot hisobotlari, masalan, "Odamlar qanday o'rganadi: miya, ong, tajriba va maktab" (Bransford, Brown & Cocking, 2000), "O'quvchilar qanday o'rganadi: sinfdan fan" (Donovan & Bransford, 2005) kabi izlanishlar samarali tadqiqotga asoslangan o'qitish modelidan doimiy foydalanish o'quvchilarga fan va boshqa

sohalardagi fundamental tushunchalarni o'rganishga yordam berishiga e'tibor qaratadi. Agar biz bu asosni qabul qilsak, unda o'qitish modeli samarali bo'lishi, tegishli tadqiqotlar bilan qo'llab-quvvatlanishi va o'qitish va o'rganishga kerakli ta'sir ko'rsatishi uchun u izchil va keng qo'llanilishi kerak [5].

Tarix darslarida o'quvchilarda tayanch va fanga oid xususiy kompetensiyasini shakllantib borishda 5E modelidan foydalanish samarali natija beradi. 5E modeli o'rganishga konstruktiv yondashuvdan foydalanadi, ya'ni u o'quvchilarning tajribalardan bilim olishga qaratilgan. Biologiya fanlari o'quv dasturini o'rganish (BSCS) dastlab 5E modelini yoki tadqiqot amaliyotlarini o'rganishni osonlashtiradigan jarayonni ta'minlaydigan siklda ishlab chiqdi. Singapur modeli 5E yondashuvining ta'lim jarayonida keng qo'llaniladigan va samaraligi bilan ajralib turadigan pedagogik yondashuvlaridan biridir. Ushbu modelning quyidagi afzalliklarini ko'rishimiz mumkin:

- o'quvchining faol ishtirokini ta'minlaydi, chunki bu yondashuvda o'quvchilar faqatgina tinglovchi emas, balki o'rganuvchi va kashf qiluvchi sifatida ishtirok etishadi;

- mustaqil fikrlashni rivojlantiradi, chunki tadqiq qilish bosqichida o'quvchilar muammolar va topshiriqlarni mustaqil hal qiladilar hamda bajargan tadqiqotlari yuzasidan tanqidiy fikr yuritishni o'rganadilar;

- nazariy va amaliy bilimlar uyg'unlashadi, chunki kengaytirish, ya'ni qo'llash bosqichida o'quvchilar olgan bilimlarini real hayotiy jarayonlarda qo'llashni o'rganadilar;

- turli o'quv uslublariga moslashuvchanlik ortadi, chunki o'quvchilar vizual yoki amaliy mashg'ulotlar orqali yoki mustaqil izlanish orqali fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradilar;

- o'quv jarayonini bosqichma-bosqich tashkil qiladi, 5E modeli o'quv jarayonini aniq bosqichlarga bo'lib, har bir bosqichga alohida e'tibor qaratadi [4:10].

1. Engage (Jalb etish) – O'qituvchi qiziquvchanlikni oshirish uchun qisqa harakatlardan foydalanadi. Faoliyat har qanday noto'g'ri tushunchalarni ochiqlash va o'quvchilarni yangi bilimlarni egallashga tayyorlash uchun oldingi bilimlarni yangi o'rganish tajribasi bilan bog'lashi kerak.

Yangi savollar, bir-biriga mos kelmaydigan voqealar, namoyishlar yoki kuchli vizuallik o'quvchilarni jalb qilish va ularning oldingi bilimlarini yoki yangi bilimlarni yaratishga xalaqit beradigan har qanday noto'g'ri tushunchalarni aniqlashning ideal usullaridir. Yangi tushunchalar mazmunli bo'lishi uchun o'quvchilar o'zlarining oldingi va hozirgi ta'lim tajribalarini bog'lash uchun oldingi bilimlaridan foydalanadilar. Ishtirok etish bosqichi dars vaqtining bir qismi bo'lishi shart emas. U uy vazifasi sifatida tuzilishi mumkin, unda o'quvchilar yangi mavzuga oid maqolani o'qishlari, veb-saytlarni o'rganishlari, video tomosha qilishlari yoki oldingi bilimlari bilan bog'liq savolga javob berishlari mumkin [6].

1-topshiriq: Nima uchun Renessans Yevropaning tarixida muhim rol o'ynagan?... [2:147-149]

2-topshiriq: Qanday madaniy yangiliklar o'zgarishlar Renessans davrida yuzaga kelgan?...

2. Explore (Tadqiqot) - Bu bosqichda o'quvchilar yangi mavzuga doir bilimlarni mustaqil holda yakka yoki kichik guruhlarda hamkorlikda o'rganishadi. Tadqiq bosqichi o'quvchilarni izlanishga, muammolarni hal qilishga, kichik olimlar kabi ilmiy tadqiqotlar qilishga o'rgatadi. Bu bosqichda o'quvchilar tajriba o'tkazish orqali yangi mavzuni o'zlashtiradilar [4:12].

O'quvchilarni quyidagi savollarni o'ylashga undash:

Men hal qilmoqchi bo'lgan muammo nima?

Nimani bilishim kerak?

Men allaqachon nimani bilaman?

Darslikda berilgan ma'lumotlar asosida quyidagilarni tadqiq eting:

1-Topshiriq: Yevropadagi yangi madaniyatni boshlab bergan namoyondalar va ularni asarlarini qayd qiling?...

2-Topshiriq: Ilk uyg'onish davri san'atining rivojlanishini baholang?...

3. Explain (Tushuntirish) - o'quvchilarning tahlil qilish va muloqot qilish ko'nikmalari shakllanadi. Ushbu bosqichda o'quvchilar tadqiqot bosqichda bajargan ishlarini tushuntirishadi, o'qituvchi esa o'quvchilar to'liq tushunmagan tushunchalar va ilmiy atamalarni tushuntiradi. O'qituvchining ko'rsatmasi bilan o'quvchilar oldingi bosqichda o'rgangan tushunchalarini tushuntirib beradilar va kiritilgan yangi atamalarni tushunganliklarini namoyish etadilar. Mavzu va sinf darajasiga qarab, "O'rganish" bosqichida yuzaga kelgan har qanday chalkashlik va savollarni hal qilish uchun o'qituvchi boshchiligidagi ko'rsatma zarur bo'lishi mumkin. Savollar o'rganishni yanada mazmunli, o'quvchilarning o'zaro faol ishtirokini ta'minlaydi[6].

1-Topshiriq: Renessansning asosiy xususiyatlarini va tarixiy ahamiyatini tushuntiring?...

2-Topshiriq: Yevropa bo'ylab gumanizmning yoyilishini tushuntiring?...

4. Elaborate (Kengaytirish) - Ushbu bosqichda o'quvchilar o'rgangan bilimlarini notanish vaziyatda qo'llay olishni o'rganadilar. Bu bosqichda mavzular va fanlararo integratsiyani amalga oshirish lozim. O'quvchilar 5E modelining oxirgi bosqichida baholashdan oldin yangi kontekstda muammoni hal qilishda o'z bilimlarini yangi tajribalarda qo'llaydilar va kontseptual tushunchalarini kengaytiradilar. Ishlab chiqish mashg'ulotlari sinf vaqtida o'tkazilishi yoki uy vazifasi bo'lishi mumkin[6].

1-Topshiriq: Tadqiqotlaringizdan kelib chiqqan holda, Renessansning boshqa madaniyatlar bilan bog'liqligini va uning jahon tarixiga ta'sirini ko'rsating?

2-Topshiriq: Ijtimoiy hayotga bog'lang "Agar Renessans bo'lmaganida, bugungi san'at, ilm-fan va texnologiya qanday bo'lishi mumkin edi"...

5. Evaluate (Baholash) – O'quvchilar o'z o'rganishlarini baholaydilar va asosiy tushunchalarni tushunish va o'zlashtirishlarini namoyish etadilar. Baholash viktorina yoki test bilan cheklanishi shart emas. Bu taqdimot, esse, plakat, risola, jurnal maqolasi yoki yakuniy maqola kabi mahsulot bo'lishi mumkin.

Topshiriq: **Agar u yerda bo'lganingizda...** mavzusida **esse** yoki **hikoya** yozish. Siz myunxenlik talabasiz, Italiyaning Bolonya shahridagi universitetda huquqshunoslik bo'yicha tahsil olmoqdasiz. Renessans davrida Italiyadagi hayot juda

hayajonli! Siz rassomlar va yozuvchilar bilan uchrashgansiz, san'at va adabiyot haqida ko'p narsalarni o'rgandingiz. Siz o'rgangan hamma narsangizni shahringizdagi odamlarga aytishni orziqib kutasiz. Bolonyadagi do'stlaringiz sizga yuksak me'morchilik obidalarini ham ko'rsatishdi. Siz Italiyada ko'rganlaringiz haqida o'z yaqinlaringiz va do'stlaringizga qanday hikoya qilasiz? [2:149]

Yuqorida bayon etilgan fikrlarga asoslangan holda xulosa qilish mumkinki, tarix darslarida 5E yondashuvdan foydalanish orqali o'quvchilarda mavzuni mustaqil o'rganish ko'nikmasini rivojlantirish, tadqiqot o'tkazishga qiziqtirish, o'rgangan bilimlarni amaliyotda qo'llay olish, mavzu yuzasidan o'rgangan bilimlarini boshqa fan ko'nikmalari bilan uyg'unlashtira olish, o'zlarini baholay olish ko'nikmalarini rivojlantirib borishlarini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. –T.: “O'zbekiston”, 2021. 268-bet
2. Abdumo'minov O., va boshqalar, Jahon tarixi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik. – Toshkent: Yangi nashr, 2004.
3. Fayzullayeva G. So'rovga asoslangan ta'lim mexanizmi asosida o'qitish. “Pedagoglarni kasbiy rivojlantiruvchi ta'lim muhitini yaratish muammolari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami. - Samarqand., 2025-yil, 20-iyun.
4. Ibodullayeva D., Yunusova N. “Biologiya darslarida xorijiy tajribalardan foydalanish va 5E modelini qo'llash metodikasi”. Umumta'lim maktab biologiya fan o'qituvchilari uchun uslubiy ko'rsatma. – Samarqand., 2025.
5. Rodger W. Bybee and others. The BSCS 5E Instructional Model: Origins and Effectiveness. BSCS 5415 Mark Dabbling Boulevard Colorado Springs, CO 80918 www.bscs.org (719) 531-5550 12 June 2006.
6. <https://www.edutopia.org/article/how-use-5e-model-your-science-classroom>